

*S*jajni klinci

Sjajni klinci

Kako pomoći djetetu da razvije 10 kvaliteta
potrebnih za zdrav, sretan i uspješan život

STANLEY I. GREENSPAN, dr. med.

OSTVARENJE

Naslov izvornika:

“GREAT KIDS”

Copyright © 2007 by Stanley I. Greenspan, M.D.

Copyright © za hrvatsko izdanje: Ostvarenje d. o. o.

Published by the arrangement with Da Capo Press, a Member of the Perseus Books Group, USA.

Prijevod: Irena Vresk, prof. eduk. reh.

Urednica izdanja: Ilona Posokhova

Prijelom: Ostvarenje d. o. o.

I. izdanje: kolovoz, 2009.

Nakladnik:

OSTVARENJE d. o. o.

Pušćine 21, 10417 Buševac

tel/fax: 01 62-55-314, 62-55-751

<http://razvojdjece.crolink.net>

ostvarenje@hi.htnet.hr

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 710081

ISBN 978-953-6827-97-8

Sadržaj

Predgovor Bernarda Levyja ix

Zahvale xiii

Uvod

Odrastanje uspješne djece xv

1

Uključivanje

Ophođenje s drugima 1

2

Empatija

Sposobnost da brinemo o nekome 15

3

Znatiželja

Istraživački um 33

4

Komunikacija

Transformirajuća snaga jezika 45

5

Raspon emocija

Strast i uravnoteženost 63

6

Istinsko samopoštovanje

Važnost samosvijesti 75

7

Unutarnja disciplina

Ustrajnost i samokontrola 91

8

Kreativnost i vizija

Bogat unutarnji život 107

9

Logičko mišljenje

Razumijevanje svijeta 121

10

Moralni integritet

Stvar srca 135

Bibliografija 149

Kazalo 151

O autoru 155

*Ova knjiga posvećena je svojoj djeci svijeta.
Sva u sebi nose potencijale svojstvene divnoj djeci.
Naš je zadatak stvoriti svijet u kojem će taj potencijal moći procvasti.*

Predgovor

U današnje se vrijeme od djece mnogo očekuje. Kao poslovnog čovjeka dugo me zanimalo koja je to vrsta kompetencije potrebna da bi se postigao uspjeh u svijetu koji se sve brže mijenja. Budući da su tehnologija i načini komunikacije napredovali munjevitom brzinom, tako su se mijenjale i osobine potrebne za stvaranje ispunjenog i uspješnog života. Škole, kompanije, profesionalne organizacije, čak i profesionalni sportski timovi, počinju shvaćati da posjedovanje "pameti" ili izvrsnih tjelesnih vještina nije dovoljno za uspjeh u suvremenom svijetu. Nizovima testova koje se daju perspektivnim kandidatima nastoji se otkriti što se krije "iza", odnosno što možemo očekivati od osobe izvan uobičajenih prilika. Iskusni direktori i stručnjaci traže kvalitete kao što su emocionalna uravnoteženost, logičko razmišljanje, discipliniranost, sposobnost da se radi pod pritiskom, vjera u sebe, sposobnost vođenja, itd. Iz svog prošlog iskustva naučili su da su te kvalitete, u najmanju ruku, važnije za uspjeh od talenata ili "mozgova".

Kad sam zavirio u to pitanje ključnih osobina, bio sam sretan što sam saznao za nekolicinu stručnjaka koji se bave ranim razvojem djeteta, a koji se redovito sastaju kako bi podijelili svoja istraživanja o djetetovim temeljnim potrebama i o tome kako roditelji mogu zadovoljiti te potrebe. Među tim perspektivnim ličnostima bili su Reginald Lourie, T. Berry Brazelton, Stanley Greenspan, Selma Fraiberg, Albert Solnit, Sally Provence, Ron Lally, Julius Richmond, Peter Neubauer, Leon Yarrow i Robert Nover. Pozvali su me da sudjelujem i, nakon samo jednog susreta, bilo mi je jasno da smo dobili zlatnu priliku učiniti nešto značajno za djecu. Ta je grupa prihvatila pomoć jednog poslovnog čovjeka i tako smo

zajednički osnovali organizaciju posvećenu tome da pomaže obiteljima u podizanju socijalno, emocionalno i kognitivno zdrave djece. Tako je nastala organizacija *Zero to Three*.

Danas, gotovo tri desetljeća poslije, tu je multidisciplinarni savjet koji čine trideset i pet stručnjaka iz različitih područja, te izuzetan i nadaren kadar s više od sedamdeset i pet izvršnih proračuna u koje godišnje pritiče petnaest milijuna dolara. Cilj nam je roditeljima pružiti informacije i poticati ih u potrebi da svoj posao odrade na najbolji mogući način. Iako je ljubav najvažniji čimbenik u odnosu roditelja i djeteta, ona jednostavno nije dovoljna. Mi roditelji moramo biti informirani ako želimo da nam djeca s povjerenjem krenu u svijet, da budu sretna i uspješna. U poslu sam naučio da je važnije raditi mudro nego puno. U današnje vrijeme odličan roditelj znači biti mudar roditelj.

Svjedočeći impresivnom radu svakog od sjajnih kliničara iz organizacije, posebno su me privukle ideje Stanleyja Greenspana, pritom osobito njegov rad s djecom s posebnim potrebama. Umjesto ograničavanja terapije na bihevioralni trening i učenja jednostavnih zadataka napamet, on radi tako da ulazi u psihu svojih pacijenata. Rezultat nije samo bolji napredak djeteta u kognitivnom aspektu, nego i toplo dijete sa zdravim i cjelovitim spektrom emocija. Neka od te djece nosila su dijagnozu autizma ili usporenog razvoja govora, što se poslije pokazalo pogrešnim. Vidio sam to vlastitim očima. Nakon što sam svjedočio tim malim (za roditelje velikim) čudima, postalo mi je jasno - ako Stanley Greenspan to postiže s djecom s posebnim potrebama, onda bismo isto znanje mogli primijeniti i tako da svoj djeci pomognemo steći najvažnije životne osobine.

Kako prepoznati univerzalno vrijedne kvalitete opisane u ovoj knjizi? Najprije smo sastavili poveći popis. Zatim smo morali urediti taj popis i postići konsenzus u vezi s kakvoćama za koje bi se većina od nas složila da su ključne za uspjeh u životu. Odabrane karakteristike bile su one za koje su stručnjaci koji se bave dječjim razvojem, roditelji i rukovoditelji ocijenili kao potrebne u razvoju djece, kako bi ona postala zdrava i uspješna u odraslom životu. Bilo je važno da roditelji procijene te karakteristike. Bilo je važno da se stručnjaci koji se bave razvojem djeteta slože s karakteristikama koje su vrijedne ne samo u djetinjstvu, već i u kasnijim izazovima adolescencije, braka, karijere, roditeljstva. Bilo je važno udovoljiti ljudima različitih profesija koje smo anketirali, koji su jako dobro znali koje su kvalitete najvažnije za uspjeh u njihovom području. Nakon što smo sastavili tu prvu dugačku listu, od mnogih smo ljudi tražili da na njoj odaberu kvalitete koje

se "moraju imati", te da ih rangiraju. Ta grupa, koja je uključivala ljude iz cijelog područja Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, uključivala je medicinske stručnjake, pravnike, umjetnike, obrazovne djelatnike te rukovoditelje iz svih vrsta organizacija. Svi su imali prilike svjedočiti tome kako neki ljudi postižu uspjeh, a drugi propadaju, i zašto. Supružnici, odnosno partneri davali su zasebne odgovore. Stavljajući na stol svoje već unaprijed formirano mišljenje, bio sam siguran da će muškarci drugačije od žena rangirati kvalitete i da će poslovni ljudi na to gledati drugačije od obrazovnih djelatnika. Ljudi iz tehničkih struka odgovorili bi drugačije nego umjetnici. Svi smo pretpostavljali da će istočnjaci drugačije gledati na stvari od zapadnjaka. Pretpostavljali smo i da će drugačije odgovarati ljudi iz različitih kulturalnih grupa. U svemu smo pogriješili! Ljudi su odgovarali sasvim osobno i došli sa sustavom gotovo univerzalno procijenjenih kvaliteta. Odgovori su se podudarali bez obzira na spol, profesiju i kulturalnu pripadnost.

Irving Harris, član komisije, moj idol filantropa i vrlo oštrouman čovjek, predložio je da na listu dodamo "radoznalost". Naši respondenti to su potvrdili, obično pod nazivom "znatiželja". Sociolozi bi mogli reći da ta lista odražava vrijednosti višeg društvenog sloja. Istina je da su ljudi koje smo anketirali bili uspješni u svojim karijerama, ne nužno bogatim karijerama, ali uspješnim. Ipak, jako su se razlikovali s obzirom na svoje podrijetlo. Gledajući s kakvim se izazovima suočava dijete na početku dvadeset i prvog stoljeća (tako smo jedino mogli prosuđivati), te su se kvalitete našim respondentima i nama činile ključnima. Bio bi u pravu onaj koji bi tvrdio da postoje i druge važne kvalitete, no dijete opremljeno s deset ovdje opisanih dobit će temelj za život.

Dobra je vijest u ovoj knjizi da roditelji mogu u djece poticati razvoj kvaliteta za koje mnogi mudri ljudi misle da su ključne za ispunjen i uspješan život. Ukratko, mogu djeci pomoći "podići prečku". Poticanje tih važnih osobina zahtijeva mnogo kompetencije i od roditelja, također. Prepoznavši s kakvim se očekivanjima okoline današnja djeca susreću, mnogi roditelji traže upravo onu vrstu jasnih smjernica kakve su im ponuđene u ovoj knjizi.

Kao što ćete vidjeti, žarište nije na kvocijentu inteligencije, niti na velikim talentima. Uspjeh u životu i u karijeri ovisi o brojnim sposobnostima. Kvalitete o kojima ćete ovdje čitati, kao što su emocionalna uravnoteženost, logičko mišljenje, unutarnja disciplina, samosvijest i empatija, temelji su bez kojih bi genijalna inteligencija i talentiranost mogle propasti.

Globalizacija, ekološke prijetnje, nove tehnologije i politički sukobi predstavljat će izazov sljedećem naraštaju diljem svijeta. Najvažnija stvar koju možemo učiniti jest našoj djeci dati kvalitete potrebne za preživljavanje i uspjeh.

Bernard Levy

Izvršni direktor, specijalist za program dojenačkog razvoja
Zaklada Floortime

Zahvale

Htio bih zahvaliti Sarah Mahoney koja je znatno pridonijela ovom radu. Njezina darovitost u davanju slikovitih primjera i živopisan stil pisanja odražavaju duh i sadržaj ove knjige. Također bih želio zahvaliti Nancy Breslau Lewis za iznimnu pomoć u pisanju nekih dijelova ove knjige. Zahvaljujem i Sue Morrisson na administrativnoj podršci, Sarah Miller što je na mnogo načina pomagala obiteljima s kojima radimo, te Jan Tunney koja je također pružala administrativnu podršku u početnoj fazi nastanka ove knjige.

Nemam dovoljno riječi kojima bih mogao zahvaliti Merloydi Lawrence koja je unijela svu svoju senzibilnost i smisao za organizaciju u način pripreme ove knjige za tisak. Zahvaljujući njoj knjiga pred vama posjeduje iste one karakteristike koje smo otkrili u divne djece.

U v o d

Odrastanje divne djece

Znate tko su oni. To su dječaci iz četvrtog razreda koji se žure da prvi pozdrave svoju učiteljicu i pomognu joj izvaditi stvari iz automobila. To su šesnaestogodišnje djevojke koje pozivaju novu učenicu da im se pridruži za stolom tijekom ručka. To su mališani koja čekaju na red i radosno klikću na toboganu, i bebe koje pogledom punim ljubavi zure u majčine oči.

To su divna djeca. Koliko ste puta rekli: "Josh je divno dijete" ili "Sviđaju mi se kćerine suigračice na nogometu. Sjajna djeca." Često čujemo tu frazu i znamo na što mislimo kad to kažemo. Ne govorimo o djeci koja na maturi postižu maksimalan broj bodova, niti o teniskim prvacima, ni o glazbenim čudima - iako, naravno, i ta djeca također mogu biti sjajna. Govorimo o živahnim, samostalnim, ljubaznim i optimističnim mladim ljudima, koje mnogi od nas imaju sreću poznavati. Unatoč tome što smo zagušeni svim onim lošim vijestima o suvremenoj mladeži, svatko tko živi i radi s djecom, zna da ima i dobrih vijesti.

"Divna djeca" su emocionalno i intelektualno zdravi ljudi. "Divno" se ne odnosi na specifičnu karakternu osobinu, kao što je smjelost; niti ovisi o atletskim vještinama, kao ni o glazbenom, matematičkom ili umjetničkom talentu. Divna djeca dolaze u svim varijantama. I ako ih se pravilno odgaja i potiče, sva djeca mogu postati "divna".

Emocionalno i intelektualno zdravlje uključuje neke temeljne sposobnosti i osobine što ističu vještine i talente koje bi djeca možda mogla razviti. Te sposobnosti i osobine odnose se na to kako se djeca (i odrasli)

ponašaju jedni prema drugima i prema svojoj široj okolini. One se počinju formirati u djetinjstvu i omogućuju da se u svakoj fazi života ostvari uspjeh, mudrost i bogati međuljudski odnosi.

Uključivanje i empatija, naprimjer, počinju prvim razmjenama između roditelja i novorođenčeta, te nastavljaju biti gorivo za naše shvaćanje društva i brigu prema njemu i svijetu u kojem živimo. Znatizelja i logičko mišljenje temelji su svake vrste institucionalnog učenja, inovacije i vođenja organizacije. A bez izgradnje ključnih sposobnosti samosvijesti, emocionalne uravnoteženosti i discipline, potencijal čak i najdarovitijeg djeteta bio bi ugrožen.

Te osobine, i druge koje ću opisati u ovoj knjizi, izvor su djetetovih budućih postignuća i sreće. Kao što ćemo vidjeti, njihovo korijenje nastaje u ranim emocionalnim iskustvima, a roditelji mnogo mogu učiniti da pruže takvo iskustvo. Kakav god bio stupanj djetetovog tjelesnog, intelektualnog ili umjetničkog talenta, te sposobnosti proširuju mogućnosti za njegovu budućnost.

Deset ključnih ovdje opisanih osobina obuhvaćaju djetetovo intelektualno i mentalno zdravlje. Kad je u djeteta svih deset prisutno i kad funkcioniraju u potpunosti, tada ćemo vjerojatno čuti da roditelji i drugi odrasli kažu: "Alicia (ili Andy) je tako divno dijete." Ustvari, kad čujemo da nekog odraslog opisuju kao "divnu osobu", tome je najvjerojatnije tako jer posjeduje tih deset vještina.

Kod tih osobina možda je najvažnije to što nisu sadržane u našem genetskom materijalu - nismo se rodili s njima. Nastaju na temelju iskustva, što znači da se svako dijete - čak i zahtjevna djeca - mogu potruditi da ih postignu, uz pomoć brižnih odraslih. U ovoj ću knjizi rasplesti strukturu intelektualnih, emocionalnih i socijalnih osobina divne djece, kako bih otkrio kako se te osobine razvijaju. Detaljno ćemo vidjeti kakvi načini odgoja potiču svaku od tih osobina. Također ćemo vidjeti kako se u razvoju djeteta dinamično isprepliću emocionalni i intelektualni razvoj.

Što roditelji najviše žele svojoj djeci? Vjerujem da se tu radi o tri osnovne stvari: roditelji žele da im djeca žive sretnim i ispunjenim životom, da sami zasnuju zdrave obitelji i da značajno pridonose društvu. Osobine divne djece koje su ovdje identificirane predstavljaju vještine potrebne da se ostvari svaki od tih ciljeva. Dug je to put od rođenja kroz rano djetinjstvo i prve godine školovanja, a onda kroz adolescenciju do vrhunca odrasle dobi. "Divno dijete" prolazi kroz poznate intelektualne i emocionalne krajolike i pored važnih miljokaza.

Svakim korakom prema svojem ja, djeca uče nove kognitivne vještine. Kao što ćemo vidjeti, one se izgrađuju na temelju djetetovih emocionalnih

iskustava. Dok odrastaju, djeca prolaze kroz cijeli spektar emocija - radost, tugu, ljutnju, ljubav, pobjedu i gubitak. Osobine koje opisujemo razvijaju se tijekom jasnih razvojnih faza na temelju takvih emocionalnih iskustava.

Prije nego što počnem, pogledajmo razvojnu kartu o kojoj ću govoriti u svakom odlomku dok budem detaljno raspravljao o deset osobina "divne djece". Dijete na putu odrastanja mora dostići određene znakove. Svi smo mi putovali tom stazom; sad će njome krenuti naša djeca. Prije nego što poblize promotrimo specifične prijelaze do empatije, znatiželje i emocionalne uravnoteženosti, te do svih ostalih osobina, pogledajmo faze kroz koje će se te osobine razviti.

Buđenje zanimanja za okolinu. Počevši od rođenja, učimo kako se umiriti i regulirati, te zainteresirati za okolinu i sve osjete iz okoline - dodir, zvuk, miris i okus.

Uključivanje i ophođenje. Dok se uključujemo u odnos sa svojim roditeljima i osobama koje brinu o nama, te ostalima koji nas vole, zauzvrat se zaljubljujemo u svoju okolinu.

Komunikacija. Dug proces učenja toga kako komunicirati s onima koje volimo, počinje najjednostavnijim namjernim gestama; osmjesima, kimanjem glave, mrštenjem, grimasama ljutnje, namjernim pokazivanjem prema nečemu. Najvažnije je to što učimo kako svojim gestama odgovoriti na geste osoba koje o nama brinu.

Rješavanje problema i osjećaj za sebe. Mnogo prije nego što u bilo kojoj mjeri naučimo koristiti riječi, naučimo koristiti geste u rješavanju problema. Shvaćamo da možemo uzeti roditelja za ruku i otići do igračke ili do keksa koji želimo. Kad nas roditelj pita što želimo, mumljamo kako bismo mu pokazali da hoćemo ovo, a ne ono. Ta kontinuirana bujica gestikuliranja s drugima pomaže nam da koristimo svoja osjetila sluha, vida, dodira i kretanja kao dobro usklađeni tim. Osjećamo da utječemo na svoju okolinu, a kroz socijalne interakcije učimo o tome što naši roditelji cijene, učimo i norme svoje kulture. Sve se to događa prije nego što naučimo govoriti.

Jezik i ideje. Sad smo naučili povezivati i koristiti emocionalne ideje. One vode našu simboličku igru. Sada nam riječi omogućuju da drugima priopćimo kako se osjećamo i što želimo od njih.

Logika. Kad naučimo kako dijeliti svoje misli, poduzimamo drugi veliki korak i počinjemo ih povezivati. Počinjemo logično razmišljati. Možemo objasniti zašto smo sretni ili tužni. Učimo također kako se od nečega suzdržati, ne samo zato kako zbog toga ne bismo bili kažnjeni, nego zato što je to "loše". Naši osjećaji o sebi samima počinju se bazirati na vlastitoj procjeni o tome jesmo li postupili dobro ili loše.

Kad stupimo u svijet logičkog razmišljanja i kad povezujemo svoje emocije sa svojim idejama, možemo svladavati sve više i više stupnjeve emocionalnog i intelektualnog razvoja. Dok izrastamo u odrasle osobe, prolazimo kroz ostale predviđene stupnjeve razvoja, sofisticiraniju vrstu razmišljanja i samorefleksiju.

Na tom putu, kojim svi prolazimo, vidjet ćemo kako će se dalje širiti ključne osobine koje smo identificirali i obogaćivati život divne djece. Podižući ih, možemo svojoj djeci pomoći da izgrade bliske međuljudske odnose, produktivne karijere, uspješne obitelji i dublji osjećaj za smisao koji su odlučili dati svom životu.

Uključivanje

Ophođenje s drugima

Nedavno sam u rodilištu posjetio mladu majku, prijateljicu naše obitelji. Kad sam ušao u sobu, jednom rukom je držala svoje novorođenče, a drugom je rukom pakirala stvari u torbicu za odlazak kući. Beba je bila budna i pozorna, promatrala je iz sigurnog skloništa majčine ruke, mirisala ju je i osjećala njenu toplinu. Dok se moja prijateljica pakirala, tiho je pjevušila svojoj novorođenoj kćerkici. Ta veza, stara tek nekoliko sati, postala je polazište za dobar nastavak odnosa. Mama je opušteno uživala u kontaktu sa svojom djevojčicom; beba je bila topla, sigurna, udobno smještena u ruke pune ljubavi. Povezanost je počela.

Lekcije uključivanja počinju bebinim prisnim povezivanjem s roditeljima. Dok ova mala djevojčica bude odrastala, stvarat će čvrste veze sa svim članovima svoje uže obitelji učeći se povjerenju, komunikaciji, zajedničkom radu i igri. U ophođenju s drugima učit će o frustraciji i ljutnji, o razočarenju i tuzi. Pomicat će se iz neposrednog kruga svoje obitelji u svijet vršnjaka, a poslije u veće grupe ljudi. Učenje toga kako se uključiti i uživati u druženju s drugim ljudima - od prijatelja iz osnovne škole do prijatelja iz srednje škole, učitelja, momka, supruga i eventualno vlastite djece - počelo je onog trenutka kada je prvi put pogledala u majčine oči i uživala u blizini svoje majke.

Sposobnost da se uključimo u interakciju s drugom osobom temeljna je vještina za razvoj dječjeg djeteta. Iz toga izrastaju sposobnosti da razvije odnose povjere-

nja. Kroz međuljudske odnose dijete uči izgraditi ne samo osjećaj za sebe nego i osjećaj za stvarnost svijeta u kojem živi.

Tijekom svog života dijete mora biti sposobno "čitati" različite ljude i ophoditi se s njima. Dok odrasta, ta sposobnost povezivanja omogućit će mu da sklapa prijateljstva i da oblikuje mnogo međuljudskih odnosa s osobama koje posebno voli, s onima koje usput upozna, te s kolegama i klijentima. U fazama stresa obratit će se onima koji su mu bliski, kako bi mu pomogli da se osjeća bolje i da zajedno riješe problem. Povezujući se s drugima, djeca i odrasli dijele životna zadovoljstva, radosti, ljutnje i tuge.

Kako počinje uključivanje

Kao što možemo vidjeti iz scene kojoj sam svjedočio u rodilištu, povezivanje počinje odmah. Sposobnost da se pokaže povezanost također brzo nastaje. U dobi od četiri mjeseca, beba moje prijateljice osvajat će svoju majku pobjedonosnim osmijesima - i uzvratit će joj se osmijesima. Zadovoljstvo ovih recipročnih interakcija gradi njeno povjerenje u međuljudske odnose i svijest o vlastitoj sposobnosti povezivanja s drugim ljudima. S osam mjeseci, koketirat će s onima koji je njeguju, čak i sa strancima; aktivno se igrati skrivanja, smijati i pružati ručice.

Radost u odnosima

Prvih nekoliko mjeseci života bebe uče svijet svojih osjeta prevoditi u emocije. Počinju shvaćati da izvan njih postoji svijet, u početku prikazan licem tate, mirisom mame, ugodom mekane dekice, udarcem zalupljenih vrata, odnosno jakim glasom. Prepoznavanje tih shema i učenje razlike između "ja" i "izvan mene" ključan su korak prema povezivanju sa stvarnošću okolnoga svijeta.

U početku je stvarnost razdijeljena u kontinuirani skup osjeta: temperature, dodira, okusa, sluha, mirisa i prizora lica članova obitelji. Beba koju sam vidio u rodilištu već je koristila sva svoja osjetila, a ta osjetila fokusirala su se na prisutnost njene majke - kao i na oca, također, kad ju je držao u naručju. Dok roditelji njuškaju i pjevuše, hrane i kupaju, grle i umiruju svoje dojenče, njihova mu angažiranost donosi veliko zadovoljstvo. Ta interakcija bebi pruža prvo emocionalno iskustvo. Kroz te osjećaje, brzo će naučiti osnovne lekcije o vanjskom svijetu i o tome kako u njemu funkcioniraju ljudska bića.

D. W. Winnicott, veliki engleski psihoanalitičar, izvrsno živopisno prikazuje značaj tog ranog uključivanja:

Postoji osmijeh kao reakcija, koji je od malog ili nikakvog značaja, ali postoji i osmijeh koji znači da se dojenče osjeća voljeno i u tom trenutku osjeća ljubav prema majci. Kasnije, dojenče je prska vodom dok se kupa ili je povlači za kosu, ili je grize za ušnu resicu, ili je grli i čini sve te slične stvari... Zahvaljujući ovome, dojenče je sposobno izgraditi novi razvoj i integraciju.

Ljudsku sposobnost vezivanja za druge lako se može uzeti zdravo za gotovo. Napokon, svi imamo roditelje, mnogi od nas imaju braću i svi sudjelujemo u svijetu prepunom drugih ljudskih bića. No, ta sposobnost vezivanja u priličnoj mjeri varira od čovjeka do čovjeka. Neka djeca imaju potrebu odšuljati se kako bi se mogla igrati sama u svojoj sobi kad su uznemirena. Neki drugi traže spas u videoigramama, kompjuterima ili u televiziji - zapravo, u izoliranim aktivnostima. Ostali nastoje uspostaviti vezu tučnjavom, provokativnim ponašanjem ili iritirajući druge, kako bi privukli na sebe više pažnje.

Roditelji strahovito uživaju u periodu života svoje bebe kad ona počne odgovarati gugućući od zadovoljstva i silno klikatati i smijati se u interaktivnim igrama. Mama će možda staviti zvečku sebi na glavu, kako bi bebu navela na smijeh, a onda ponavljati igru. Takva zabavna interakcija potiče bebino razumijevanje da mama nije dio nje, nego je zasebna osoba. Time beba također uči da reagirajući na smiješne igre osmijesima i provalama smijeha može dalje održavati vezu.

Odnosi na djelu: rješavanje problema

Mala djevojčica može voditi roditelja za ruku do svoje sobe za igranje; zatim, putem mnogih gestovnih interakcija s roditeljem, djelujući kao partner, sposobna je priopćiti roditelju da želi određenu igračku. Možda će reći i: "Ne, hoću crveni kamion, a ne plavog zeku", iako se još uvijek ne koristi riječima. Te "konverzacije" glasovima i gestama koje se odvijaju između bebe i roditelja, odnosno drugih njoj bliskih osoba, služe učvršćivanju međusobnih veza.

Na pikniku povodom Majčinog dana dvoje mališana, koji se prilično često međusobno viđaju, igralo se crvenim vagonom. Meg je sjedila u vagonu, a Will ju je pokušao vući naokolo. Po igralištu su bile razbacane igračke - veliki plastični kamion za odvoz smeća, napola ispuhani prazni dječji bazen,

te hrpa obruča Megine sestre stare četiri i pol godine. Dok su odrasli sjedili u krugu, uživajući u proljetnom danu i međusobnom druženju, promatrao sam kako se dvoje djece primilo izvršenja važnog plana: pokretanja crvenog vagona.

Will si je uzeo u zadatak da iz sve snage vuče vagon. Dok je gundao i stenjao, vagon se pomaknuo točno na hrpu obruča, gdje je opet zaglavio. Iz svog važnog položaja u vagonu Meg je gestom suosjećajno pokazala prema obručima, kao da govori: "Makni s puta te stvari što nam smetaju". Will je odmah primio poruku. Pažljivo je pokupio svaki obruč i stavio ih na stranu. Meg se izvukla iz vagona i pomogla mu. Kad je cesta bila čista i nakon malo natezanja oko toga tko je na redu da sjedi u vagonu, a tko da vuče vagon (Meg je pobijedila), pokušali su ponovno. Ovaj se put vagon lagano kotrljao prema naprijed dok ga je dječak povlačio. Pobjedonosno se nasmiješio i otrčao mami po kratak zagrljaj, za nagradu. Nakon što je njihov problem bio riješen, mališani su zamijenili mjesta pa je Meg neko vrijeme povlačila vagon. No brzo su izgubili zanimanje za vagon i okrenuli se drugom fascinirajućem poslu - promatranju svoga brata i sestre kako se služe vrtnim crijevom za punjenje bazena.

Ta mala scena demonstrira nešto ključno u bujajućoj sposobnosti djeteta da se poveže s drugom osobom - u ovom slučaju s vršnjakom. U dobi od deset mjeseci Will i Meg uživali su jedno pored drugoga promatrati igračke, ali nisu se puno družili. S osamnaest mjeseci, kad bi se susreli, bili su zainteresiraniji jedno za drugo. Grlili su se i dodirivali, rukom trljali jedno drugo po kosi i provjeravali kakvu je igračku koji od njih taj dan donio. Sada, kad imaju dvije i pol godine, preuzimaju uloge u svojoj igri (ja sjedim, ti vučeš) i surađuju u raščišćavanju ceste kako bi se slobodno mogli voziti vagonom.

Kad promatrate svoje malo dijete s vršnjacima, vjerojatno ćete vidjeti to zajedničko socijalno rješavanje problema na djelu. Mališani će se zajedno hihotati, mijenjati i jasno prikazivati svoju međusobnu naklonost - a često i odabrati omiljenog partnera za igru. Možete vidjeti kako počinje jasan sustav komuniciranja - čak i prije nego što nauče jedno drugome upućivati rečenice. Kad djeca odrastaju, njihova igra prerasta u zajedničku igru pretvaranja, koja također uključuje korištenje riječi.

Na pikniku koji sam opisao, odrasli su bili mudri - nisu se miješali u Willov i Megin projekt. Bili su u blizini, u slučaju da ih djeca zatrebaju (kao što se i dogodilo kasnije, kad je Meg pala i ogulila koljena). Bili su tamo da posreduju u slučaju da lagano gurkanje eskalira u bijesno naguravanje. No,

dok su se djeca igrala i zabavljala, ti se pametni roditelji nisu miješali. S druge strane, da su Meg i Will ostali u paralelnoj igri, jedan od njihovih roditelja mogao bi ih potaknuti da se udruže igrajući jednostavne igre. Naprimjer, tata se mogao sakriti i potaknuti mališane da ga traže.

Promatrajući taj rani odnos između malih prijatelja, možemo vidjeti da djeca, povezujući se jedno s drugim, također uče upravljati mnoštvom osjećaja - razočaranjem, zbog neuspjeha u pokretanju vagona; ljubomorom, zbog odluke o tome tko će sjediti, a tko vući; pobjedom, kad se svlada izazov. Svi ti osjećaji dio su međuljudskog odnosa, a to vrijedi za ostatak života. Kad djeca uče tolerirati takve osjećaje i balansirati između asertivnosti i suradnje, njihov odnos postaje bogatiji i stabilniji, pa će ga konflikt odnosno frustracija teže poremetiti.

Odnosi u simboličkoj igri

U predškolskim godinama igra pretvaranja važan je dio ophođenja. Zachary i Annie ne idu u isti vrtić, no često se u susjedstvu zajedno igraju. Dobri su prijatelji i jasno pokazuju želju da zajedno provode vrijeme. Roditelji ih često čuju kako smišljaju priče o Anninim plišanim tigrovima i lavovima. Obično uprizore "večernju zabavu" (Annini roditelji često u kući održavaju zabave.) Svako dijete oponaša glas životinja koje srču zamišljenu juhu i jedu zamišljene čajne kekse. Nakon nekog vremena, obično na Zacharyjevo inzistiranje, životinje-igračke vraćaju se opet u svoj divlji oblik i djeca se pretvaraju da su u džungli. Igra je popraćena uzbudljivim zavijanjem i urlanjem.

Annina i Zacharyjeva imaginarna igra, koja je za oboje jako ugodna, ne odvija se bez konflikata. Za nijansu asertivniji od svoje prijateljice, Zachary ponekad prelazi granicu fizičke grubosti pa se Annie povlači iz igre. Unatoč tomu, poduzimaju važne korake u tom odnosu koji se razvija. Njihova igra postala je složenija pa sada uključuje smijeh i ideje. Uče tko je na redu, izražavati preferencije i objasniti ih. Njihovo prijateljstvo karakteriziraju toplina i bliskost koje ukazuju na bliska prijateljstva koja će, kad narastu, sklapati s vršnjacima. Kao par, oni surađuju kako bi bolje naučili kako se međusobno povezati. Uskoro će ući u svijet škole u kojem djeluju kompleksniji obrasci u paru, trijadi i grupi. Na dobrom su putu da steknu vještine za posredovanje u tom svijetu.

Dok odnosi među djecom prolaze kroz te razvojne faze, važno je zapamtiti da sva djeca ne prolaze jednakim tempom kroz sve te faze. Svaka

faza javlja se na svoj način i nudi novu priliku da se odigraju prethodne faze, uključujući propuštene prilike za povezivanjem, bilo s roditeljima, bliskim osobama ili drugom djecom.

Odnosi u trokutu

Povodom svojih zajedničkih rođendana, mama i tata predškolca Nathana otišli su na produženi zajednički vikend, ostavivši sinčića s bakom. Zabavljao se igrajući se u bazenu, posjećujući zoološki vrt i pomažući u vrtu. Rijetko je pitao gdje su mu mama i tata. Znao je da su na putu i da će se vratiti za tri dana.

Kad je stigao taj važan trenutak, Nathan je potrčao prema vratima kako bi pozdravio roditelje: "Tata, tata, volim te!" uzviknuo je, skočivši tati u zagrljaj. Mami nije rekao ni riječi, iako ju je nakratko zagrljao. Mama je, prilično umorna od putovanja avionom kući, briznula u plač. Možda je Nathan htio malo povrijediti svoju majku zato što je otišla i ostavila ga, no onda se brzo vratio do nje kako bi se osjećala bolje.

Ovaj mali dječak počinje otkrivati svoju moć unutar trokuta obitelji, učeći da ima utjecaj nad složenim odnosom "uzimanja i davanja" koji postoji između troje ljudi. Naravno, Nathan voli i mamu, i ona to zna. No, oboje otkrivaju da čak i četverogodišnjak ima moć povrijediti nečije osjećaje.

U vrtiću Nathan uči i posljedice svog ponašanja. Obično otkrije način kako se s lakoćom uključiti u igru koju su dva djeteta već započela, možda tako da im dobrovoljno preda igračku ili da jednostavno sjedi kraj njih dok ga ne uključe u svoj projekt u pijesku ili u utrku kamiona. No katkad uleti u igru i sruši kocke; kad to učini, ostali dječaci odvrću se od njega. U tom ushićenju i žurbi da im se pridruži, propušta signale koji pokazuju da njegov pristup nije djelotvoran. Kad Nathanova odgojiteljica primijeti da ga neka djeca isključuju, pomaže mu da promijeni svoj naprasit i agresivan pristup. Njegovi roditelji počeli su u kuću pozivati po dvoje djece iz susjedstva u neformalnu grupu za igranje, kako bi pomogli sinu da nauči kako postupiti kad je u igru uključeno više od dvoje djece.

Svladavajući vještinu procjenjivanja tuđih reakcija na sebe i mijenjanja svojih reakcija u skladu s tim (ili ne, ako ima potrebu stvarati nevolje), Nathan radi na socijalnim vještinama koje će mu biti potrebne do kraja života. Koliko dobro nauči tumačiti i slijediti pravila, odnosno po potrebi ih prilagođavati vlastitim željama, u narednim će godinama utjecati na njegov odnos s drugima.

Odnosi s grupom vršnjaka

Do trećeg ili četvrtog razreda osnovne škole ophođenje s vršnjacima postaje iznimno zahtjevno. Na dnevni red dolazi "politika igrališta". To je vrijeme kada zaista cvatu mnogostruki djetetovi odnosi s drugima i kad ono postaje društveno biće. U toj fazi planiranje i okupljanje u grupama zauzima ogromnu količinu djetetovog vremena i misli. Od velikog je interesa i to u kojem je rangu koje dijete u grupi, hijerarhija koje se mijenja iz dana u dan, dapače, čini se iz trenutka u trenutak.

Upitate li dijete koje je upleteno u "politiku igrališta" tko je *in*, a tko *out*, tko je na vrhu, a tko na dnu, ono će vam znati odgovoriti. Djeca će svoje prijatelje rangirati po tome tko im je prvi najbolji prijatelj, a tko drugi najbolji prijatelj, itd. - a taj je poredak podložan stalnoj promjeni. Posao svakoga je pratiti status svih ostalih na rang listi.

Pogledajte igralište bilo koje osnovne škole i vidjet ćete grupe na djelu. Skupina djevojčica okuplja se u krugu, okrećući leđa ostaloj djeci. One šapuću, smiju se i planiraju. A netko, neizbježno, stoji sa strane.

Alexa, sramežljiva i senzibilna djevojčica, u školi strepi od velikog odmora jer zna da će se većina djevojčica okupiti, a nju ostaviti samu. Ipak, čini se da Alexina nesposobnost da se poveže s vršnjacima na igralištu ne znači da je u svim situacijama socijalno neprikladna. Djeca, kao i odrasli, pokazuju širok spektar stilova ophođenja. Alexa je vješta i senzibilna kad je odnos s drugim djetetom individualan, ili čak kad je u igri s dvoje prijatelja. No, izbjegava veća okupljanja. Tko nije upoznao odraslu osobu koju preneraze veća okupljanja i koja izbjegava poslovne zabave, roditeljske sastanke u školi i druge događaje u kojima sudjeluju veće grupe ljudi?

Naoružana prijateljicom Katie, Alexa se puna povjerenja usuđuje pojaviti na igralištu te otkrivati što bi se sve moglo raditi za vrijeme odmora. Možda će se ona i Katie polako uspjeti uklopiti u veće, kaotičnije grupe, što nekoj drugoj djeci s lakoćom uspijeva. Uz podršku i razumijevanje svojih roditelja i učiteljice, Alexa može početi shvaćati da je pomalo sramežljiva. Počinje učiti da može vjerovati svojoj bliskoj prijateljici dok je ona drži za ruku i hrabri kad se osjeti neodlučnom. Učiti o vlastitom stilu interakcije važan je korak na putu k upravljanju grupama koje su neizbježne u školi, na poslu i u igri, bilo da se radi o plesu u srednjoj školi ili o otvorenju parka na koje dolazi na stotine obitelji.

Tijekom školovanja djeca ulaze u kompleksniji socijalni svijet. Oni uče interpretirati položaj drugih osoba i balansirati vlastitu poziciju s grupom.

Počinju uvidati međusobne odnose u nijansama sivoga, a ne samo sasvim crno-bijele. Naprimjer, Gillian je iz škole došla kući i priopćila svojoj mami da joj Heather više nije druga po redu najbolja prijateljica. "Što se dogodilo?" upitala ju je mama. "Mislila sam da ste vas dvije praktički nerazdvojive."

"Za ručkom je sjedila sa zločestim djevojčicama", rekla je Gillian. "A za mene čak nije bilo ni mjesta. Više ih voli nego mene. Ali nije važno, jer Alice više voli mene nego Heather. Ona je sjela uz mene, iako su je zločeste djevojčice pozivale da sjedne za njihov stol."

Drama iz blagovaonice i igrališta u osnovnoj školi djecu toliko iscrpljuje da je izvanredno i to što uspiju odraditi bilo koji drugi zadatak. Dok promatraju svoju djecu kako jašu na valovima konflikata nastalih zbog socijalnih prevrata u višim razredima osnovne škole, roditelji se mogu osjetiti izazvanima. Važno je zapamtiti da ta pregovaranja, koliko god izgledala beznačajna i bolna, pomažu djeci da otkriju tko su. Većinu osnovnoškolaca neko će vrijeme pratiti pritisak grupe prije nego što steknu povjerenje i zrelost da sami uđu u teritorij adolescencije više fokusiran iznutra.

Pregovaranje unutar i između grupa omogućuje nastanak novih socijalnih vještina. Izdržavši zadirkivanje i isključivanje, te pronalazeći načine da se s time nose, djeca otkrivaju načine da učinkovito i sretno koegzistiraju s drugima.

Odnosi među adolescentima

Središnji zadatak adolescencije jest sposobnost stvaranja bliskih odnosa s drugima. Tinejdžeri traže prijateljstva bliskija od onih koja su nekada imali. Ti odnosi su promišljeniji i iz njih se više zaključuje o sebi, za razliku od veza nastalih u osnovnoj školi. Kad se adolescenti povežu s vršnjacima, nadograđuju svoja ranija iskustva prisnosti u obitelji. Ta prijateljstva mogu biti intenzivna i iscrpljujuća. Neka će adolescentica možda često ponavljati svojim roditeljima da je samo njeni prijatelji "stvarno razumiju". Iako roditeljima može biti bolno kad se djeca okrenu od njih kako bi oponašali bliske veze s prijateljima izvan obitelji, to je za adolescente važan korak naprijed jer sve više postaju svjesni da će ubuduće biti sami u svijetu. Ipak, teško je održati intenzivnu bliskost s jednom osobom, a tijekom tih godina prisna tinejdžerska prijateljstva dolaze i prolaze.

Kad osnovnoškolci prerastaju u adolescente, moraju naučiti balansirati između svijeta unutar sebe i zahtjeva škole, obitelji i društva s kojim se svaki dan susreću. Taj vanjski svijet počinje se naglo širiti, a s tim dolaze i neki izazovi o istraživanju seksualnosti i donošenju odluka o rizičnim ponašanjima poput isprobavanja droga i alkohola. Oni prelaze u svijet u kojem moraju donositi mnogobrojne odluke temeljene na vlastitim unutarnjim standardima. Ti standardi izrastaju iz temelja njihova odnosa s roditeljima; kasnije se u osnovnoj školi dotjeruju i bruse kroz društveni život davanja i primanja. U osnovnoj školi djetetov osjećaj za sebe značajno je obilježen onime što drugi misle o njemu. U adolescenciji, neovisno od obitelji i prijatelja, adolescent počinje promišljati samog sebe i shvaćati tko je on, te koje vrijednosti ima i kakva su mu uvjerenja. Ti unutarnji standardi oblikovat će njegove odnose s drugima.

U višim razredima osnovne škole Jake je bio popularan i tražen. Dobar sportaš, privlačan i zabavan, bio je u središtu grupe "frajera" iz svoje škole. No, u sebi, Jake je sve više čeznuo za bliskijom vezom. U srednjoj školi našao je takvu vezu s ozbiljnom djevojkom. Zajedno su raspravljali o politici i religiji. Dugo bi šetali i pravili planove o tome kako promijeniti svijet. Kako su postali bliskiji, uvidjeli su da naspram svijeta stoje kao dva senzibilna idealista.

Iako su neki od Jakeovih prijatelja bili zbunjeni tom promjenom, Jake je učinio dobar i predvidljiv potez. Budući da je postigao ugodu u ophođenju s grupama ljudi, sada je bio spreman ispitati svoje unutarnje standarde i intenzivnije testirati svoj osjećaj za sebe. Istraživao je ideje sa svojom djevojkom, jasnije se odredio u vezi sa svojim idealima, a ojačao je i osjećaj vlastite jedinstvenosti.

Nije lako učiniti tu promjenu pa adolescenti to rade različitim tempom. Spreman za zreliji odnos sa svojom prvom ljubavi, Jake je neke od svojih starih prijatelja ostavio po strani. Zauzvrat, oni su ostali zbunjeni i osjetili se izdanima zbog njegova odricanja. Jake treba razviti vještine kako bi mogao posredovati na raznim razinama osjećaja i veza koje različiti odnosi zahtijevaju. Kad to učini, uvidjet će sličnosti i razlike između sebe, prijatelja, svoje djevojke i obitelji, a to sve potiče njegovu svijest o tome tko on zapravo jest. Približava mu se odrasla dob, a Jake integrira vještine koje su mu potrebne da prijeđe taj most.

Kako pomagati djetetu da se ophodi s drugima

Temeljna potreba vašeg djeteta, nakon hrane i osnovnog dobrog zdravlja, jest da se priključi drugim ljudima. Većina dojenčadi čini to bez napora nakon prvih tjedana života, ako njihov živčani i mišićni sustav nisu teško kompromitirani i ako se nalaze u krugu osoba koje brinu o njima i koje ih vole. No, svi mi različitim stupnjem oduševljenja reagiramo na prizore, zvukove, dodire i pokrete, a ponekad treba uložiti malo truda kako bismo svoj instinktivni način ophođenja prema bebi prilagodili stilu kojim najlakše zaokupljamo njenu pozornost.

Kad slijedite djetetovo vodstvo i interese, vaš se međusobni odnos obogaćuje, a onda te interese nadograđujete tako što ćete proširiti njegova iskustva i toleranciju na frustraciju. Takvo zajedničko provođenje vremena nazivamo *Floortime*[™] jer se prozor do emocionalnog i intelektualnog svijeta vašeg djeteta najlakše otvara kada uđete u *njegovu* "orbitu" u razini *njegovih* očiju i pod *njegovim* uvjetima. Iako će do toga doći kad ćete se doslovno igrati na podu sa svojim mališanom ili školarcem, *Floortime* se pojavljuje u drugačijem obliku kad se radi o dojenčetu nego kad se radi o tinejdžeru.

Naprimjer, kad dođe do toga da zaokupljate pozornost svog tromjesečnog dojenčeta, nema boljeg mjesta za to od vaših ruku. Nakon mnogih tjedana bliskosti, interakcija licem u lice, beba se počinje oslanjati na vašu sposobnost da je "čitajte", da znate kako radi njen živčani sustav i, posebno, kako joj na najbolji način pružiti zadovoljstvo. Možda opazite sjaj u njenim očima svaki put kad raširite oči i podignete obrve kad je pogledate, ili kako vam se čini opuštenija i manje zbunjena svojim mlatarajućim ručicama i nožicama kad je radi ugone umotate u dekicu. Možda opazite kako se bebine kolike ublažavaju kad je otac lagano njiše naprijed-natrag i uspavljuje pjevajući u ritmu "Nina, nana" dubokim glasom.

Kako spoznajete što voli, a što ne, i prilagođavate joj se kako biste joj pomogli da se opusti i uživa, beba uči da njeni osmijesi rezultiraju vašim osmijehom i da je ugodno družiti se s vama. Kako mjeseci prolaze, bebin interes za druženje s vama dovest će do toga da počne podizati glavicu u krevetiću kad začuje kako ulazite u sobu. Vjerojatno ćete požuriti nagnuti se nad krevetić kako bi se vaš široki osmijeh susreo s bebinim. Zainteresiranost bebe za ophođenje s vama potiče je da se okrene izvoru

svog zadovoljstva i ispruži nove mišiće - što zauzvrat umrežuje nova područja u njenom mozgu.

Tako bebini osjećaji vrlo rano počinju igrati ulogu povezujući ono što čuje, odnosno vidi (senzacije) s onim što radi (motoričke radnje). S devet mjeseci bebina radost u ophođenju s vama nastavlja rasti kad jedno drugom uzvraćate osmijehe, klimate glavom i šašavo klikćete. Takve razmjene označavaju početak onog što zovemo recipročnom komunikacijom; vaše dijete i dalje investira u svijet oko sebe jer je on toliko zabavan. Igre koje uključuju anticipaciju - kao što su "Ku-ku" i "Kako je beba velika? Ta-a-a-ko velika!" - bebi te dobi pružaju osobito jako zadovoljstvo. Grimase kojima je animirate i uzbuđljiv, visok, treperavi glas razveseljavaju je svaki put sve više dok otkrivete njeno lice ili široko ispružite njene ručice.

Dok vaše dijete odrasta, bit će mnogo prilika da mu pomognete uživati u odnosu s drugima i izgraditi vještine ophođenja. Naprimjer, kad je mališan žedan i kad traži šalicu s kljunom ili bočicu sa sokom, roditelji se mogu igrati "bedaka". Kad se gega prema kuhinji, pokazujući svoja usta, naprimjer, ne žurite dati mu odmah ono što traži. Kako biste podijelili s njim pogled na svijet, kleknite dolje i pokažite na hladnjak zbunjenim izrazom na svome licu. Kad klimne glavom, vi reagirajte klimnuvši mu glavom u znak da ste pročitali njegovu namjeru, da ste ga razumjeli i da ćete mu ispuniti želju. Može se nastaviti ta mala "konverzacija". Kad ga pitate želi li popiti nešto iz hladnjaka, prije nego što otvorite vrata pričekajte da vam opet klimne glavom ili da ispusti neki glas. Ustanite i mališan će vjerojatno pružiti ručice da ga dignete u naručje. Na taj način razvijate njegov interes i pomažete mu da shvati kako je komuniciranje s vama ključ do dobivanja željenoga.

Od treće ili četvrte godine dijete zna koristiti riječi za izražavanje svojih želja i osjećaja. Sada će naučiti načine kako da s vama ostane u toplom odnosu čak i kad je ometeno, tužno ili ljutito. Možda je imalo težak dan u vrtiću ili se ljuti na vas jer mu niste dopustili da nosi svoje nove cipele dok se igralo ispod vrtne prskalice. Možda će prema vama biti doslovno hladno i okrenuti vam leđa neraspoločeno gurajući autić po podu.

Čak i u tim okolnostima možete slijediti djetetovo vodstvo, ući u njegov svijet i postati dio njegovih interesa. Kad se podmire ti računi, vaš međusobni odnos jača. Možete pomoći svom djetetu da se dotakne različitih emocija; ono će reagirati, kako u vrijeme kad bude frustrirano, tako i onda kad bude oduševljeno.

Možda dijete ljutito lupa po podu plastičnim konjićem. Umjesto da mu kažete da prestane, uzmite drugog konjića i pretvorite svoju nogu u brežuljak; zatim tom prigodom recite da samo najsnažniji i najmoćniji konji mogu prijeći preko tog brežuljka. Obično je samo pitanje vremena kad će

vaša djevojčica početi galopirati svojim konjićem uz vašu nogu. Dok se ta mala drama zakuhava, možda otkrijete neke tragove o ljutnji ili razočaranju koje je vaše dijete proživjelo ranije toga dana. Ako igra uključuje puno tučnjave među konjićima i premalo ičeg drugog, možete pokušati uvesti malo dodatne radnje u kojoj drugi izbjegavaju ždrijebe ili ga vraćaju u tor njegovoj mami zato što je nije slušalo i potuklo se s manjim ždrjebetom. Dijete može unutar sigurne čahure ophođenja prema vama naučiti tolerirati neugodne emocije.

Tijekom osnovnog školovanja djetetova sposobnost druženja s vršnjacima postaje središte njegova života. Aktivnosti koje provodite s djetetom mogu uključivati vještine igranja uloga, pregovaranja, ukratko, vježbanja "vještina igrališta". S vama, kao s "prijateljem" ili suigračem, može vježbati svaki oblik kompleksnog pregovaranja. Velikom broju djece teško je ući u društvene odnose ili podnijeti odbacivanje grupe, pa mu vježbanje s mamom ili tatom može pomoći "nasapunati dasku" ulaska u nove odnose.

Primjerice, ako se vaša sramežljiva djevojčica očajnički želi igrati s nekim djevojčicama iz četvrtog razreda, no oklijeva im pristupiti zbog straha da će je odbaciti, možete naći trenutak da joj predložite druželjubivu opciju koja se nadograđuje na situaciju ili na vještinu koja joj već dobro ide. Ako se opušteno druži sa svojom prijateljicom koja živi prva vrata do nje, a koja je druželjubivo, ljubazno dijete, možete predložiti svojoj kćeri da novu prijateljicu iz razreda zajedno sa starom prijateljicom pozove na vožnju biciklom. Ili, na kuglanje, ako je dobra u kuglanju; njen smisao za tjelesne vještine pomoći će joj da plovi burnijim vodama novih odnosa. Što ima više prilika za igranje s drugima, to će joj biti ugodnije. Možda je vrijeme da pregrizete jezik i "sa zadovoljstvom" pristanete biti šofer koji sve male posjetitelje dovozi u goste i vraća kući.

Tinejdžerski pokušaji stvaranja odnosa s drugima mogu predstavljati veliki izazov. Dok se suočava s bliskijim odnosima s prijateljima izvan obitelji uzdat će se u čvrstinu odnosa koji ima s vama (premda neprestano uzdiše "kako vi jednostavno ništa ne razumijete"). Dosta je neobično što će se neki od najvažnijih "floortimeovskih" trenutaka s djetetom, takvih u kojima će dobiti vašu najjaču podršku, pojaviti onda kad nećete moći uspostaviti izravan kontakt očima, naprimjer, za vrijeme telefonskih razgovora, ili za vrijeme duge vožnje automobilom, dok budete sjedili jedan pored drugoga očiju prikovanih za cestu. Dokle god nastavite slijediti razgovor što ga vodi vaš tinejdžer, kao što ste radili kad je bio mališan i kasnije, kad je išao u osnovnu školu, a odustanete od poriva za propovijedanjem, shvatit ćete da je taj suosjećajni, poznati zvuk vašega glasa jasan znak da vam je stalo i da razumijete svoje veliko dijete.

Poticanje djeteta na uključivanje

1. Saznajte kako funkcionira djetetov živčani sustav, na što je osjetljivo i što voli.
2. Otkrijte što mu pruža zadovoljstvo i što ga interesira.
3. Pridružite mu se u njegovim prirodnim interesima; slijedite njegovo vodstvo.
4. Istražujte svoj međusobni odnos povećavajući raspon zajedničkih aktivnosti.
5. Postupno proširujte djetetov odnos od onog s roditeljima na braću, rođake, vršnjake istog i suprotnog spola, te druge ljude.
6. Potičite svoje dijete da izgradi veću bliskost u odnosima, pomažući mu da se ne povlači kad dođe do burnih emocija.

Zašto sam naše putovanje u osnovne karakteristike potrebne za stvaranje "divnog djeteta", pa tako i dobrog čovjeka, započeo razmatranjem sposobnosti ophođenja s drugima? Zato što je to najvažnija vještina koju imamo. Sposobnost da se vjeruje i voli omogućuje nam da živimo povezanim i smislenim životom. Sposobnost da se čvrsto povežemo s drugima temelj je na kojem gradimo svoj život, bliska partnerstva, sklapamo i održavamo prijateljstva, stvaramo obitelji. Dok podižemo svoju djecu i zauzvat se nadamo da će ona postati "divna", stalno iznova koristimo te vještine i svakog ih dana oblikujemo.

Empatija

Sposobnost da brinemo o nekome

Kim se bližila tridesetoj kad je njenu ostarjelu mačku naposljetku trebalo uspavati. To ju je shrvalo, ali sutradan se sabrala i otišla na posao kao da se ništa nije dogodilo, u novinsku kuću gdje je radila kao urednica. No njena kolegica iz ureda, Steph, primijetila je da je inače vedro Kimino lice sada tužno i činilo se kao da nije zaokupljena poslom.

"Što je bilo? Izgledaš uzrujano", rekla je Steph.

"Ništa važno", slegnula je Kim ramenima. "Samo, jučer sam morala odnijeti mačku da je uspavaju. Ali dobro sam, stvarno. Bilo je vrijeme - i konačno, to je bila samo mačka."

Steph nije navaljivala dalje. No za vrijeme pauze za ručak joj se omaklo pa je kupila simpatičnu razglednicu i naslonila je na prijateljičin radni stol. Ugledavši razglednicu, Kim se rasplakala i priznala Steph koliko joj je mnogo mačka značila. Dijelila je s njom dobro i zlo još od srednje škole. "Osjećam se kao da sam izgubila dio svoje mladosti", rekla je.

Steph je slušala i rekla joj: "Znam kako se osjećaš."

I znala je.

Stephina istinska senzitivnost, sitna gesta razglednicom i toplina, omogućile su da se Kim u svojoj tuzi osjeti ugodno i manje izolirano. Empatija - sposobnost da se iskreno razumiju nečiji osjećaji - omogućila je Steph da pomogne prijateljici u nenoj tuzi.